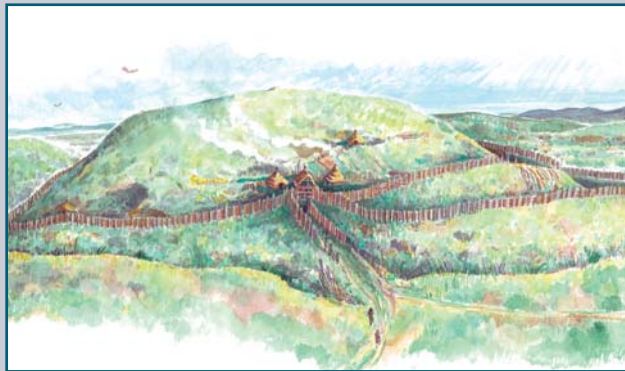

how to get there

beth yw bryngaerau? what are hillforts?

Treflan a godwyd ar ben bryn yn ystod Oes yr Haearn, tua 2500 o flynyddoedd yn ôl, yw bryngaer. Awgryma'r cloddiau mawr (y rhagfuriau) mai i amddiffyn y bobl rhag gelynyon y cawsant eu hadeiladu. Ond roedd pobl Oes yr Haearn - y Celtiaid - yn ffermwyr, yn grefftwyr, yn fasnachwyr yn ogystal â rhyfelwyr. Roedd y fryngaer yn lle diogel i fyw ynddi, o bosib yn farchnad ac yn lle i ddathlu achlysuron arbennig. Er mae bryngaer fach yw Moel Arthur, mae hi'n sefyll mewn lle amlwg yn y gadwyn o fryngaerau sy'n ymestyn ar hyd Bryniau Clwyd a Mynyddoedd Llantysilio.

Tim Morgan

They are hilltop settlements built during the Iron Age, about 2500 years ago. Their large banks (ramparts) suggest they were built for protection. However Iron Age people, or Celts as they are often called, were farmers, craftspeople and traders as well as warriors. In addition to being secure places to live, hillforts may have been used for markets and special celebrations. Moel Arthur may be small but is one of the most prominent of the spectacular chain of hillforts stretching along the Clwydian Range and Llantysilio Mountains.

© Hawlfraint y Goron. Cedwir pob hawl. Cyngor Sir Ddinbych. 100023408. 2005 (blwyddyn cyhoeddi'r ddogfen).
© Crown copyright. All rights reserved. Denbighshire County Council. 100023408. 2005 (or year of publication).

Saif Moel Arthur ar y ffordd fach sy'n cysylltu'r ffordd A541 o'r Wyddgrug i Ddinbych a'r ffordd B5429 i bentref Llandrnog, (sylwch - mae'n ffordd serth a chul heb lawer o leoedd pasio). Ceir yma faes parcio bychan (Cyfeirnod Grid SJ147657). Y ffordd orau i weld y fryngaer yw drwy ddefnyddio'r llwybr 2.4km/1.5 milltir a welir yn y daflen.

I gael mwy o wybodaeth am fryngaerau, teithiau sain ac amrywiaeth cyfoethog y rhostir grug gallwch fynd i www.ygrugarcaerau.co.uk

Moel Arthur is situated on a minor road that links the A541 Mold - Denbigh road and the B5429 to Llandrnog. (NB The road is steep and narrow with limited passing bays.) There is a small car park (Grid Ref: SJ147657) and the hillfort is best explored using the 2.4km/1.5 mile trail shown in the leaflet.

For more information about hillforts, audio tours and the rich and diverse heather moorland you can visit www.heatherandhillforts.co.uk

bryngaer moel arthur moel arthur hillfort

y gymdeithas geltaidd

celtic society

Roedd y Celtiaid yn trefnu'u hunain yn ôl eu llwyth. Llwyth y Deceangli oedd yn meddiannu Gogledd Ddwyrain Cymru. Mae'n debyg y byddai y llwyth yn cynnwys pennaeth, milwyr, ffermwyr a chrefftwyr. Y Deceangli a adeiladodd y bryngaerau sydd yn frith ar fryniau Clwyd a Mynyddoedd Llantysilio. Y tu mewn i'r fryngaer roedd tai pren, crynion gydag aelwyd yn y canol a tho gwellt.

The Celts were organised into tribes and the Deceangli occupied North East Wales. The tribe was probably made up of a chieftain, warriors, farmers and craftspeople. The Deceangli built and used the hillforts that are dotted along the Clwydian Range and Llantysilio Mountains. Inside the hillfort there were wooden roundhouses, with a central hearth and a thatched roof.

dillad

clothing

Arferai'r bobl ddefnyddio gwyddion syml i wehyddu'u dillad o wlaen eu defaid, neu liain o'r llin a dyfent. Yna byddent yn lliwio'r brethyn â lliwrau planhigion i greu lliwiau cyfoethog. Byddai'r uchelwyr yn gwisgo dillad arbennig o liwgar. Ysgrifennodd rhywun a'u gwelodd, " Mae'r Celtiaid yn gwisgo dillad trawiadol, tiwnigau lliwgar a frodiwyd mewn nifer o liwiau gwahanol, a throwsusau .....; gwisgant fentyll rhesog â thlysau'n eu cau, rhai trwchus yn y gaeaf, rhai ysgafn yn yr haf. Byddai'n batrwm brith, mân".

People wove their clothes on simple looms using wool from their sheep or linen grown from flax and they coloured the cloth using plant dyes that gave rich, earthy colours. Nobles wore particularly colourful clothes. One observer wrote, "The Celts wear striking clothing, tunics dyed and embroidered in many colours, and trousers.....; and they wear striped cloaks, fastened by a brooch, thick in winter and light in summer, worked in a variegated, closely set check pattern".

rhyfela

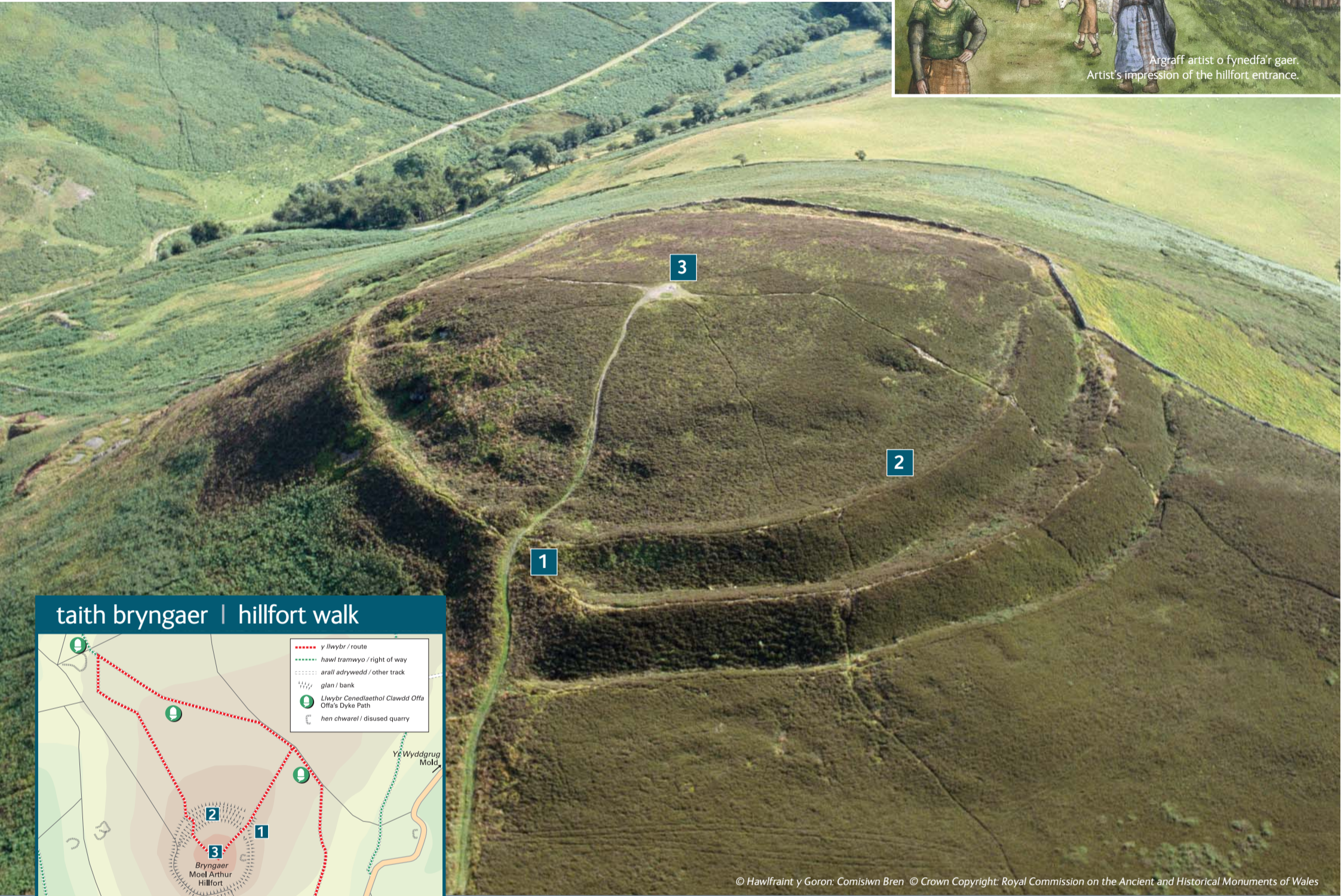
warfare

Yn ystod y ganrif gyntaf OC fe ymosododd y Rhufeiniaid gormesol llwythau Prydeinig nifer o weithiau, ac erbyn 70 OC roedd

rhan fawr o Gymru o dan reolaeth Rhufain. Cofnododd y Rhufeiniaid ymddangosiad brawychus y Celtiaid wrth rhyfela, a sut byddent yn defnyddio cerbydau rhyfel yn effeithiol. Disgrifiwyd sut y byddent yn paentio'u cyrff â phatrymau lliw glas gan ddefnyddio glaslys, sy'n lliw a ddaw o blanhigion. Byddent yn cannu'u gwalltiau a'u wneud yn sbigog gan ddefnyddio calch wedi sychu. Roedd y gwagedd yn brwydro ochr-yn-ochr â'r dynion ac yn gyfwerth â nhw.

During the first century AD the invading Romans attacked the British tribes several times and by AD70 much of Wales was under Roman rule. The Romans wrote of the terrifying appearance of the warring Celts and their effective use of chariots in battle. They describe how they painted their bodies with blue designs using woad, a plant dye, and whitened and spiked their hair with dried lime. Women fought alongside the men on an equal footing.

taith bryngaer | hillfort walk

© Hawlfraint y Goron. Cedwir pob hawl. Cyngor Sir Ddinbych. 100023408. 2005 (blwyddyn cyhoeddi'r ddogfen). © Crown copyright. All rights reserved. Denbighshire County Council. 100023408. 2005 (or year of publication).

- allwedd key**
1 Prif fynedfa	2 Rhagfuriau	3 Tomen gladdu o bossib
1 Main entrance	2 Ramparts	3 Possible burial mound

y fryngaer drwy'r oesoedd | ages of the hillfort

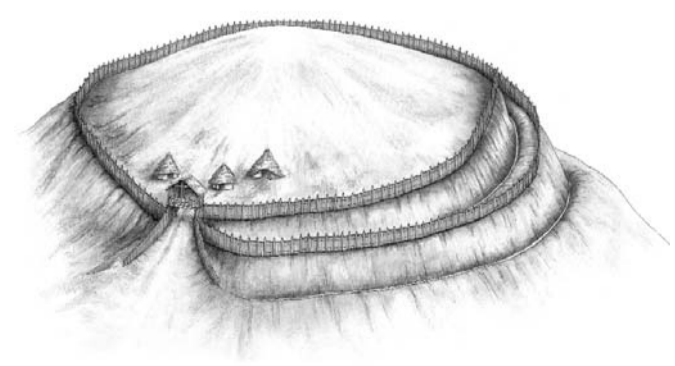
Yn 1962 daethpwyd o hyd i dair bwyell wastad o Oes yr Efydd ar y safle ar ôl glaw mawr. Awgryma hyn bod pobl yn ymweld â'r safle hon dros 4000 o flynyddoedd yn ôl.

Three copper Bronze Age flat axes were found on the site in 1962 after a severe rainstorm, suggesting people visited the site over 4000 years ago.

Adeiladwyd y rhagfuriau Oes yr Haearn tua 2500 o flynyddoedd yn ôl.

The ramparts of the Iron Age hillfort were built around 2500 years ago.

Tua 120 o flynyddoedd yn ôl bu pobl Oes Fictoria yn cloddio am gerrig o gwmpas Moel Arthur er mwyn adeiladau lleol. Bu yma ychydig o gloddio hapfasnachol am aur hefyd!

About 120 years ago Victorians quarried the stone around Moel Arthur to use for local building and there was even some speculative gold mining!

